

NAJIZAZOVNIJI DOKUMENT O JEZIČNOJ POLITICI U HRVATSKOJ (5)

Josip Grbelja

(Svršetak)

Moram jasno govoriti...

Ranko Marinković, književnik: “Marinko [Grujić – J. G.] me provocira da diskutiram, iako nisam namjeravao. Prije mjesec dana me Pekeč [Stanko – J. G.] optužio da se nisam deklarirao o Deklaraciji. Pa ja se nisam deklarirao ni o tramvaju, ni o saobraćaju, a sve su to sredstva saobraćaja. Ima još stvari koje ukrašavaju naš život i preko kojih ljudi dolaze u kontakt, ali nekako jezik je najpotrebnije sredstvo, što se kaže – sredstvo izražavanja... Pa, naravna stvar da je svrha toga saopćavanja – da me onaj koji tu misao prenosi, i razumije. U prvom redu, moram govoriti jasno, to znači – moram imati dikciju da me razumije, a zatim moram prenijeti to tim jezičnim sredstvom, da mu saopćim nekim leksičkim i gramatičkim sredstvom, da bi me razumio... Kada ja razgovaram s beogradskim prijateljima, onda – pošto smo fini, poštujuemo se međusobno i volimo se kao prijatelji, i stvarno se volimo – da bismo izbjegli eventualne povrede jezičnog karaktera, da bismo izbjegli eventualno malo narušavanje naših fonetskih i slušnih organa, onda, mjesto da on kaže *pozorište* ili da ja kažem *kazalište*, kažemo – *teatar*. I tu smo se našli, tu smo se sporazumjeli, nismo se uvrijedili međusobno. Poslužili smo se diplomatskim jezikom, tj. francuskim, bivšim diplomatskim doduše, sada je engleski, valjda će jednog dana biti kineski. Poslužili smo se stranom riječi, a izbjegli smo naše riječi, od kojih je jedna i druga naša, jer mi obično s nostalgijom gledamo na prošlost, a zaboravljamo da su naši stari pisci iz prošlog stoljeća govorili i pisali – *pozorište*. Ali pošto mi govorimo s predumišljajem, mislimo što ćemo i kako reći, koji ćemo leksički izraz upotrijebiti. Tako, slušajući druga Jonkea, koji je govorio iskreno, što je refleksno, a ne s predumišljajem, on je govorio o nekoj *publikaciji* koja je izašla u *januaru*, koja je *štampana* u preko 100 *hiljada* primjeraka, koja je izašla u javnost. Upotrebljavao je, dakle, sve one izraze, riječi koje nisu ono što se kaže uobičajene u našoj ijekavskoj varijanti, u hrvatskom jeziku. Nemojte misliti da govorim demagoški. Mnogo uvažavam primjere koje je naveo Lj. Jonke, jer bih i ja mogao navesti takvih primjera koliko hoćeš. Bio sam, na primjer, u Dalmaciji kod prijatelja, njegov sin dolazi iz škole i pita me: »Ti kao književnik reci kako se zove onaj čovjek koji popravljaja satove?« Ja kažem: »Urar.« On kaže: »Ne, zove se sajđija.« Pitam ja njega: »Tko te to naučio?« On kaže: »Nastavnik. Bosanac, zove se Grbavac.« Ja ka-

žem: »Kad te bude pitao kako se zove onaj koji prodaje ugljen, što ćeš reći?« Kaže: »Čumurdžija«, jer kaže: »Sat je mjera za mjerenje vremena, a ovo – to je ura.« Takvih primjera moglo bi se još mnogo navesti. Međutim, teška je ova naša situacija, tu je nastalo političko pitanje, i to zato što mi govorimo sa predumišljajem. Kad se srdimo, kad smo u afektu, onda namjerno kažemo *tisuća*, a kad nenamjerno govorimo, kažemo *hiljada*. Mi namjerno govorimo *siječanj*, a kad ne mislimo, kažemo *januar*. Ali, mi pazimo kako govorimo, a naravna stvar, ima svojih razloga zašto pazimo. Nije to tako jedan čist prkos, jedno ludilo, jedan bijes, nego pomalo i neki ponos, možda pomalo neki ponos i sad, eto, kad smo iskreni, kad ne mislimo, kad govorimo refleksno, bez predumišljaja, govorimo *januar*, govorimo *pet hiljada*; kad kupujemo, kažemo *pet hiljada*; svi govorimo *hiljada* i kažemo *januar*; kažemo: *bio sam u julu ili u augustu na odmoru*, itd. Mi ovdje u Hrvatskoj, u većini slučajeva, u jednoj smo teškoj jezičnoj situaciji, i to manje-više zbog toga što smo mi više naučili taj jezik, i mi govorimo jednim artifičijelnim jezikom, koji ne vučemo iz svoga djetinjstva. To za sebe mogu govoriti, za mnoge od Dalmatinaca. Splitsanin neće nikad naučiti drugačije govoriti, a ni Beograđanin. Mi vučemo naše dijalekte, mi vučemo naše *lajanje*, *hrvanje*, *dvotočka*, mi gutamo vokale: kažemo *Mar'ca*, *Ruž'ca*. Sarajlije kažu: »Posudi mi sto dinara, bolan, do sutra.« Tako narod govori, a naravno, narod koji tako govori od djetinjstva, da on govori refleksno, da ne misli kako govori, da on upotrebljava svoj instrument izražavanja, stvar na neki način jedan svoj alat, jer mu to stvarno služi samo kao instrument...»

R. Marinković se dalje žestoko okomio na princip Vuka Karadžića "piši kako govoriš", jer da je nemoguć, zatim je govorio o miješanju govora i pravopisa, o iskonskom i iskrenom ("domaćem") govoru i o naučenom, artifičijelnom govoru, zaključivši: "Ta su pitanja jezika tako lična, individualna, tako da mi se to kao politička kategorija čini suvišno, čini gotovo komičnim... Neki su htjeli shvatiti da sam ja štampao svoju knjigu kod »Prosvete«, jer su me htjeli tamo iskoristiti kao magarca, da je to pokušaj integracije. Oni mi, međutim, nisu dirnuli ni jedan vokal, ništa nisu dirnuli u ono što sam ja napisao, uza sve pogreške koje prof. Jonke nalazi u mojoj knjizi, jer ja sam inzistirao na njima, da ostanu...¹⁶ Sve te Deklaracije i ti Pozivi [Predlozi – J. G.] na razmišljanje, to su stvari koje se ne tiču jezika. To su politička pitanja koja proizlaze iz naših širih političkih odnosa i, naravna stvar, da smo se mi zaoštrili onda na jezičnom području. I sada mi kao naglašavamo *tisuća* i *siječanj*, ovo i ono, a oni *uopšte*

16 Tu misli na pogreške koje je prof. Jonke spomenuo u članku *Za ravnotežu umjetničkih i gramatičko-pravopisnih elemenata*, objavljenom u *Jeziku*, godište III., br. 2, Zagreb, prosinac 1954., str. 38.–43.

i čumurđija, i ne znam što, nešto što smo već bili zaboravili, preko čega smo prešli. Sada se nostalgичno vraćamo prošlosti...”

Politički udarac i “teški problem”

Josip Vuk, diskutirajući o mislima i primjerima onih koji su izlagali prije njega, “uhvatio” se “dviju stvari”. Prvo, da se ekscesi javljaju “zbog pomanjkanja kulture i pomanjkanja kulture (onog jezika)” što smo ga stekli u školi, a ne onoga što smo ga “donijeli iz rodnog doma”, zatim da ekscesi često nisu rezultat nečijega “svjesnoga političkog stava”. O tome je zaključio: “Jednom svjesnom akcijom mi možemo prihvatiti jedan novi tip jezika. Naravno, oni drugi, koji imaju osjećaj da bi to bila povreda ličnosti ili čak i nacionalnog bića, pružaju tome otpor”. Drugo su “djelovanja stručne periodike, onog dijela štampe koja se bavi tim pitanjima i u kojoj surađuju znanstveni radnici, stručnjaci koji se bave pitanjima jezika i lingvistike i naših relacija, našeg osjećanja za mjeru u svemu tome i pravovremenoga društvenog reagiranja na neke pojave koje se tim putem mogu ponovo unositi u ovo društveno biće naše zajednice”. Ispričavši zatim što se u rujnu 1965., nakon referata Milke Ivić na sarajevskom Kongresu jugoslavista,¹⁷ te kasnije, događalo u periodici širom Jugoslavije, rekao je da je bilo “mnogo teških riječi”, “veoma žestokih i veoma grubih diskusija”, da je to “unijelo zabunu čak i u naše međunacionalne odnose” a da “društveni faktori nisu na to reagirali”.

Nastavio je: “Pitanje koje je pokrenuto u broju I novoga godišta »Jezika« vjerojatno će izazvati i pitanja na drugoj strani, jer je ono što se kaže [u »Jeziku« – J. G.] bačena rukavica: postavljen je zahtjev revidiranja ili dovođenja uopće u pitanje da li Novosadski dogovor može ostati na snazi u bilo kojem značenju kod nas. Kada je već to postavljeno kao pitanje, vjerojatno se od nekoga očekuje i odgovor na to pitanje...”. Zaključio je da na “neka pitanja” treba pravovremeno “dati i neke odgovore, tumačenja, objašnjenja”, kazati “nekoliko riječi”.

Hrvati imaju svoj jezik

Ljudevit Jonke prvo je, odgovarajući nekim diskutantima, ponovio da je primjere “iz nedaleke prošlosti”, “čak i iza 1957.”, posložio kako bi “pokazao

---

17 Referat Milke Ivić objavljen je u *Jeziku* god. XIII., listopad 1965., str. 1.–8. U njemu se M. Ivić zauzela za priznanje prava varijanata, ali je poslije odstupila od toga gledišta.

da postoji jedna atmosfera, a da ne postoje samo ekscesi, da postoji čak težnja da se hrvatski tip književnog jezika potisne, u izvjesnom smislu zahiri na račun državnog jezika, a taj bi bio onaj iz državnog centra. Takve težnje postoje, vide se kod naučnih radnika, čak kod onih koji su potpisali Novosadski dogovor. Prema tome, ovu atmosferu nije moguće savladati samo tako da se dadu finansijska sredstva za rješenje čistih jezičnih pitanja, nego treba tu atmosferu raščistiti.”

“Sada čitam u novinama”, nastavio je. “da će se u Vijeću naroda [Skupštine SFRJ – J. G.] raspravljati o ravnopravnosti narodnosti u Jugoslaviji, čak i republika u Jugoslaviji. Ako, prema tome, postoji jedan narod kao što je hrvatski, ako on ima svoju hrvatsku književnost, ako on ima i svoj hrvatski književni jezik, treba u Vijeću naroda precizirati i prava toga naroda, kao i onih narodnosti. On mora imati sva ona prava koja ima srpski tip književnog jezika i u toj saveznoj administraciji i u tim odnosima. To je osnovno rješenje problema...”

Govoreći o financiranju znanstvenih ustanova za jezik i književnost, Jonke je istakao da na obećanja gleda s manje optimizma od dvojice predgovornika, da su i Institut za jezik i Institut za književnost (ukupno 18 znanstvenih suradnika) još prije Deklaracije podnijeli “vrlo vrijedne naučne radove”, ali da su, također prije Deklaracije, propali, jer im Savjet za naučni rad nije dao novac. Tako nisu mogli napisati ni povijest hrvatske, ni povijest jugoslavenske književnosti, a kamoli sintaksu suvremenoga hrvatskoga književnog jezika, odnosno zaposliti samo dvojicu novih suradnika. Zaključio je: “Mi, na primjer, imamo tako slab institut kao ni jedan slavenski narod... Obustavili smo posao. Mi ova-ko možemo čekati 100 godina naučnu sintaksu, a da je neće biti...”

Vrativši se osnovnoj temi – ravnopravnosti dvaju tipova jezika, rekao je: “Ako je jedan faktor jači, pa ga ima centralni, državni aparat u svojim rukama, kad Savezni zavod šalje ovo dolje, kad štampa te tiskanice, kao i zakone koje svi suci dobivaju na ekavici, onda djeluje snaga jačeg partnera, nema ravnopravnosti...” Pledirao je da se o tome raspravlja u Vijeću naroda Skupštine SFRJ, te da onda svaki Hrvat ima pravo reći »ja govorim hrvatskim književnim jezikom, kao i svaki Srbin«. Vi ne možete jednom narodu reći da nema svoj književni jezik, da ima samo narodni jezik. Ono što je govorio drug Ranko Marinković, ono vrijedi za narodni jezik, a književni jezik ima svoje norme...”

Marijan Matković: “Svi narodi imaju svoj književni jezik. Npr. u Njemačkoj nitko ne govori njemačkim jezikom koji mi učimo u školi.”

Ljudevit Jonke: “... Mi ga učimo iz djela književnosti, kao što ga uče Srbi i ostali narodi... Ono što je bilo u Sarajevu, što kaže drug Vuk, nije to bilo ovo ili ono, nego su govorili ljudi, o tome kakvo je stanje od 1946. do 1967. Drug Isaković, Musliman, Bosanac, napravio je sam statistiku tih izraza, koliko se u sarajevskoj štampi pojavljuje izraz *hljeb – kruh*, *duvan – duhan* itd.; pa je vidio

da se 1946. godine u Bosni izraz *duhan* upotrebljavao u 24 posto slučajeva, a 1965. *duvan* u 90 posto slučajeva. Ista je situacija i s drugim terminima. To su utjecaji rata. Ako aparat nameće, ako mi netko zapovijedi da govorim *januar*, onda ja govorim *siječanj*, a ako vidiš da te nitko ne pritišće, onda govoriš kako hoćeš. To je stvorilo atmosferu, a to ne jača ideju bratstva i jedinstva, jer pritisak na jednu varijantu javlja osjećaj potištenosti. Imam dodira sa svijetom, šef sam Katedre za jezik, šef sam Instituta, i to znam: razvija se osjećaj potištenosti jednog naroda, kojem pokušavaš likvidirati jedan tip jezika. To nije objektivno stanje, ali osjećaj se razvija. Zato, da bismo svladali taj osjećaj, treba razbiti tu atmosferu, treba stvoriti ravnopravnu atmosferu, treba stvarno stati na stanovište da hrvatski tip književnog jezika ima ista prava kao i srpski...”

Potpisao sam u najvećem uvjerenju...

Jure Kaštelan, tada književnik i šef Katedre za teoriju književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prvo je istakao da neće govoriti o tome “što je to govorni jezik, što je to birokratski jezik, što je to jezik vojske, što je to emotivni jezik”, jer da se o tome “ne može govoriti, može se samo pisati”. Odvojeno mu je i pitanje “što je to jezik književnosti, što je to jezik književnog djela, što je jezik ovog govorenja itd.”, pa je istakao da ni na to ne može dati “pouzdan odgovor”, jer da u nas nisu napisani rječnici o tome: “Mi nemamo rječnika Držića, mi nemamo rječnika Zoranića, mi smo u svemu tome negdje na početnim pozicijama...” Zato se založio da prvo treba “opisati stvari, vidjeti ih u stanju u kojem jezik jest, u kojem jedna kultura jest, u kojem jedna poetika jest, a za to ja sada ne bih imao ni snage, ni argumenata, niti dokaza...”

Vratio se na Novosadski dogovor, jer je on jedan od potpisnika: “Mogu reći da sam taj sporazum potpisao u najvećem uvjerenju da činim jednu dobru stvar. Najveće je uvjerenje – da budem isključiv – ja sam subjektivan, ja sam štokavac i ijekavac, ja ne razlikujem između *kašike* i *šlice*, moj jezik je otvoren, moj jezik je veliki jezik – i kad bih u generalnoj liniji govorio o jeziku, onda mislim da je jezik živo biće s kojim se ne bi smjelo neobazrivo ponašati... Dobro, Novi Sad se dogodio. Dogodile su se dvije stvari, dogodila se i jedna politička stvar, a to je da je politika imala pravo (ranije). Meni se čini, ponavljam, govorim isključivo u svoje ime, ta suprotnost Novosadskog dogovora sa politikom proistekla je – ne zbog politike, nego zbog neriješenih pitanja nauke. Drugo, naš jezik, po nekim stvarima, ne može uspoređivati ni s francuskim, ni engleskim ni ruskim, radi toga jer je to jezik u procesu, a specijalno u Hrvatskoj. Srbi su od Vuka, od Beča, zadržali kako-tako neke konstrukcije, neke norme i tih normi se drže. Mi smo neposredno poslije toga imali polemiku ovih i onih, itd., imali smo prije Novog Sada etimoloških rasprava, raspravljali smo o sve-

mu što se dešava u jeziku, i ja kao nestručnjak iskreno sam učestvovao u Novom Sadu, polazeći od baze da je jezik Hrvata i Srba – jedan jezik, ja sam mislio da život ide toliko dalje da će se taj jezik dalje razvijati. Ostvarenje tih misli, međutim, drukčije je. Što je drukčije? Ja ni onda nisam mislio bez stava, nisam mislio naivno dječeački, romantično. mislio sam uvijek da jedna literatura ima pravo da svoj jezik u procesu naziva svojim jezikom, i ni jedan normalan Srbin ili Hrvat – ukoliko neće unositi politiku – nikada nije ni rekao da to nije tako. Prema tome, sva ta pitanja su negdje otvorena. Ali, poslije Novog Sada desilo se nešto što se u našoj povijesti skoro nikada nije desilo, da je jezik, pravopis, gramatika, umjesto da se baci na jednu jezičnu osnovu, bačen na ulicu. I kada riječ bude bačena na ulicu, postaje nešto drugo. Prestaje biti komunikativna, postaje materija drugog značenja. Prema tome, kako danas govorimo o Novom Sadu? Meni se čini da se Novi Sad upravo na jednoj našoj možda nesposobnosti, više lingvističkoj nego političkoj, kako bih rekao, razbija. Sada govorimo o varijantama... Ukoliko bih htio dati neke sugestije kao potpisnik Novog Sada, onda smatram da je taj problem Novog Sada vrlo ozbiljan, jer to više nije problem Novog Sada, nego problem ulice, jer je on s Novog Sada išao drukčije u Srbiji, kod nas, u Makedoniji. Osim toga, od Novog Sada do danas dogodile su se takve društvene promjene, takve korekcije, o kojima onda nije bilo ni govora. U Novom Sadu još tada nije bilo ni televizije, ni čitav niz drugog, od putova do ne znam čega. Trebalo bi, znači, opisati ovu situaciju u kojoj smo danas, i vraćanje na Novi Sad ili uzimanje u zaštitu osnovnih načela Novog Sada, meni se čini i moguće i nemoguće, zavisno od jednoga potpunog i svestranog ispitivanja što je to zapravo Novi Sad, pa pogledajmo stvar do kraja i vidimo. Jedina novost je Novi Sad, a da nije bilo te novosti, bila bi neka druga stvar, i ta novost je u tome što je uveden taj naziv, *srpskohrvatski* i *hrvatskosrpski*. Tu je stvarno učinjena jedna nova kategorija, možda bez dovoljno lingvističkih istraživanja. Uvedena je jedna nova kategorija, istina kao norma. Meni se činilo da je ta kategorija bila dobra, bar u naučnom pogledu i u onome što čini jezik... Smatram, dakle, taj problem neobično krupnim, i da to nije pitanje: samo našeg dogovora..." (na tom sastanku).

Na ekscesima – grade politiku

Marinko Grujić: "Što se tiče osude ekscesa, mislim da smo tu kompletno jedinstveni, i da ekscesa ima. Meni se, međutim, čini da se s tim člankom druga Babića, i s nekim drugim stvarima, pokušava postaviti esencijalno pitanje – da li Novosadski dogovor ili ne? Odgovor na to pitanje prepustio bih da dadu lingvisti.

Upozorio bih, međutim, na političku stranu koja se vezuje za ovu stvar, kada se tvrdi i pokušava prezentirati da je Novosadski dogovor nastao u periodu unitarizma, isforsiran po političkim faktorima. Koliko sam imao prilike da razgovaram sa samim učesnicima Novosadskog dogovora, prisutna su dijametralno suprotna shvaćanja. Ne kažem da takve unitarističke koncepcije nisu bile nešto jače nego što su danas, ali da li je to politički diktat, ili je proizvod naučnih radnika koji su se dogovorili, možda o nedorečenosti jednoga od elementarnih pitanja. Dalje, iz te konsekvence da je Novosadski dogovor došao kao proizvod unitarističkog stanja, pritiska, i to političkog pritiska, izvodi se jedan drugi zaključak za današnje stanje. Pošto su danas republike samostalne i slobodne, i pošto je demokratska atmosfera drukčija, trebamo ići na novi koncept. Dakle, kompletno prebacivanje jezičnog pitanja na politički teren. Meni se čini da odatle proizlaze duboke i veoma značajne političke konsekvence... Drugo je pitanje ekscesa i atmosfere. Ja se s drugom Jonkeom ne slažem, duboko se ne slažem kada, po mom mišljenju, prenaglašava pitanje atmosfere... Ja imam utisak – oprostite, bit ću otvoren – da se na ekscsesima pokušava graditi politika, i da se onda na jedan ekscses pokušava odgovarati drugim ekscsesom. A zrela i odgovorna politika ne može se graditi – na ekscsesima...”

Problem ipak postoji

Stjepan Babić: “Budući da sam nekoliko puta apostrofirao, slažem se s onim što je rekao I. Bojanić, odnosno svjestan sam ne samo sada novog dogovora nego i rasprave o problemima koji postoje, a da problem postoji, dokaz je i ovo što smo se ovdje sastali – političari, lingvisti i književnici. Da je prije bilo takvih dogovora, bili bismo prije izašli i na sretniji put nego što se nalazimo na današnjem putu.

Pravo imaju i oni koji kažu da se treba okrenuti prema budućnosti, ali to je i put da zaboravimo ono što je bilo. Pitam vas, međutim, kako ćemo se okrenuti budućnosti kada je zaista sada atmosfera takva da je interregnum, da je neki vakuum u lingvističkoj političkoj atmosferi, i u njoj se ne može normalno djelovati. I oni ljudi koji misle da se danas u ovakvoj situaciji novcima rješavaju problemi, ti su u zabludi. U zabludi su iz jednostavnog razloga što je Benešić bez novca izrađen, a u velikoj mjeri on bez društvenog novca ne može izaći. Dvije godine »Jezični savjetnik« stoji gotov, i ne može izaći u ovoj političkoj situaciji.

Pitam vas kako će u ovoj političkoj situaciji izaći gramatika, koja bi bila normalno rađena, kao što je bila prije dvije godine. Tko će je raditi i u kakvu smjeru, jer ipak sam rad na gramatici, koliko god se to činilo kao matematičko¹⁸

18 Možda gramatičko.

pitanje, mora imati naziv, izvore, pisce, ljude koji će je izrađivati. Dok se to ne riješi, nije jednostavno moguće normalno djelovati. Trošimo energiju, uzbuđujemo se na drugim stvarima, umjesto da zaista radimo gramatiku.”

Politički i znanstveno

Miko Tripalo: “Ovaj sastanak nije tako ni koncipiran da bi mogao donositi neke odluke. Došli smo ovdje da razmijenimo mišljenje o ovom pitanju. Prišli smo pitanju jezika s naučne i s političke točke gledišta, i ne mislim da ta dva gledišta treba suprotstavljati...”

U njegovu daljnjem izlaganju, uglavnom protivnom Jonkeovu i Babićevu izlaganju, dvaput je registrirana Jonkeova upadica. M. Tripalo je na to, među ostalim, rekao:

“Zatim, drug Babić je ovdje počeo naučnu diskusiju, a politički je govorio. Tu ste pogriješili [obraća se S. Babiću], tako ne treba diskutirati, naročito ne treba tako diskutirati u javnosti, u štampi, jer to znači stvarati atmosferu Deklaracije ponovo, znači zatrovati atmosferu, u kojoj nikakva diskusija nije moguća. Ovo što je drug Jonke govorio o potištenosti hrvatskog naroda, to nije objektivno stanje, što je to stvorilo? [Jonke: »Praksa!«]. Vaše inzistiranje na svim Vašim idejama oko Deklaracije, to je stvorilo lažnu atmosferu potištenosti...”

Sažetak

Josip Grbelja, novinar u m., Zagreb
UDK 811.163.42-26(091), stručni članak,
primljen 28. studenog 2002., prihvaćen za tisak 8. siječnja 2003.

The Most Provoking Document on Language Policy in Croatia

The author presents a major part of the transcript of the discussion “On the problem of language” held on December 16th 1967 in the Central Committee of the League of Communists of Croatia. This was the most important meeting held between Croatian linguists and politicians after the *Declaration on the name and position of Croatian Literary Language*. This transcript shows part of the difficulties that the Croatian language had to go through until its full affirmation.